

Чернівецький обласний краєзнавчий музей

МУЗЕЙНИЙ ЩОРІЧНИК

Випуск 6-8

**МУЗЕЙНИЙ ЩОРІЧНИК
ЧЕРНІВЕЦЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ**

**MUSEUM YEARBOOK
OF THE CHERNIVTSI REGIONAL MUSEUM**

CHERNIVTSI REGIONAL COUNCIL
CHERNIVTSI REGIONAL STATE ADMINISTRATION
Department of Culture
CHERNIVTSI REGIONAL MUSEUM

**MUSEUM YEARBOOK
OF THE CHERNIVTSI REGIONAL
MUSEUM**

Issue 6-8 (2021-2023)

Edited by
O. V. Rotar

Chernivtsi, «Druk Art», 2023

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
Управління культури
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

**МУЗЕЙНИЙ ЩОРІЧНИК
ЧЕРНІВЕЦЬКОГО ОБЛАСНОГО
КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ**

Випуск 6-8 (2021-2023)

Відповідальний редактор
О. В. Ротар

Чернівці, «Друк Арт», 2023

УДК 069:908(477.85)(084)
М89

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Чернівецького обласного краєзнавчого музею
(протокол № 3 від 27 квітня 2023 р.)*

Голова редакційної колегії: *О. В. Ротар*

Члени редакційної колегії: *К. В. Валявська, канд. іст. наук; В. А. Вознюк; М. В. Глібіщук, канд. іст. наук; І. І. Данчук; О. В. Добржанський, докт. іст. наук, професор; О. Г. Драгомирецька; М. В. Ільків, канд. іст. наук; Л. В. Колодій; Ю. М. Микосянчик; Т. В. Мінаєва, канд. іст. наук; Т. Д. Никирса, канд. біол. наук; О. В. Пелех; І. А. Піддубний, докт. іст. наук, доцент; І. В. Скільський, канд. біол. наук; Г. М. Скорейко, канд. іст. наук, доцент; Н. А. Смірнов, канд. біол. наук; М. К. Унгурян; А. В. Федорук, канд. іст. наук, доцент; Н. М. Холодницька; І. І. Чорней, докт. біол. наук, професор.*

Музейний щорічник Чернівецького обласного краєзнавчого музею /
М89 відп. ред. О. В. Ротар. – Чернівці : Друк Арт, 2023. – Вип. 6-8 (2021-2023). –
320 с.

ISBN 978-617-8129-22-4

До даного випуску увійшли статті й повідомлення співробітників Чернівецького обласного краєзнавчого музею та інших наукових установ. Опубліковано дослідження з історії, археології та народознавства. Надруковано матеріали, присвячені літературі, мистецтву і музейній справі. Окремими розділами представлені відомі персоналії та природа нашого краю.

Видання розраховане на співробітників наукових установ, працівників освітніх закладів, здобувачів освіти та краєзнавців.

УДК 069:908(477.85)(084)

ISBN 978-617-8129-22-4

© Колектив авторів, 2023
© ТОВ «Друк Арт», 2023

ЛІТЕРАТУРА

1. Діло. – 1916. – 10 марта. – Ч. 67 (8966).
2. Діло. – 1916. – 14 марта. – Ч. 70 (8969).
3. Діло. – 1916. – 22 марта. – Ч. 77 (8976).
4. **Дорошенко Д.** Мої спомини про недавнє-минуле. – Мюнхен: Українське Видавництво, 1969. – 543 с.
5. **Вебер Ю.** Російська окупація Чернівців. – Чернівці: Книги – XXI, 2016. – 136 с.
6. **Вивезене** Росіянами українське духовенство // Нива. – 1916. – Цвітень. – Ч. 4. – С. 262-264.
7. **Єгрешій О.** Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2006. – 168 с.
8. **Костецький К.** Хроніка парохії греко-католицької церкви в Чернівцях від її основання аж до року біжучого (1914-1918) // Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914-1921 рр.). – Одеса: Маяк, 2008. – С. 58-132.
9. **Мизак Н., Яремчук А.** Два століття служіння Богові і нації: УГКЦ на Буковині. – Харків: ТОВ «Сиция», 2016. – 320 с.
10. **Орлевич І.** Львівський Ставропігійський Інститут (1914-1925) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2009. – Вип. 18. Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення. – С. 153-169.
11. **Павлишин О.** З історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців: календарна реформа єпископа Григорія Хомишина // Україна модерна. – К.: Критика; Львів: Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – Ч. 7. – С. 7-69.
12. **Павлишин О.** Календарні реформи в церковному житті українців під час та після Першої світової війни // *І. Незалежний культурологічний часопис.* – Львів, 2014. – Серпень. – № 75. Перша світова 1914-2014: що далі? – С. 184-199. – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n75_texts/Kalendarni_reformy_v_cerkovnomu_zhytti.htm.
13. **Пилипів І.** Діяльність єпископів Станіславської єпархії УГКЦ з організації та розвитку духовної семінарії в 1907-1945 рр. // Сумський історико-архівний журнал. – 2011. – № XII-XIII. – С. 193-199.
14. **Послання** пастирське Григорія Хомишина Єпископа Станіславівського до Духовенства і Вірних своєї Єпархії о післанництві українського народу в католицькій Церкві. – Станіславів: Друком Льва Данькевича, 1916. – 43 с.
15. **Послання** пастирське Григорія Хомишина Єпископа Станіславівського до духовенства і сьвіцької інтелігенції о подвигах за добрі і сьвяті справи. – Станіславів: Друком Льва Данькевича, 1916. – 32 с.
16. **Уська У.** Календарна реформа 1916 р. та український суспільно-політичний рух у Галичині // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2009. – Вип. 7. – С. 35-42.

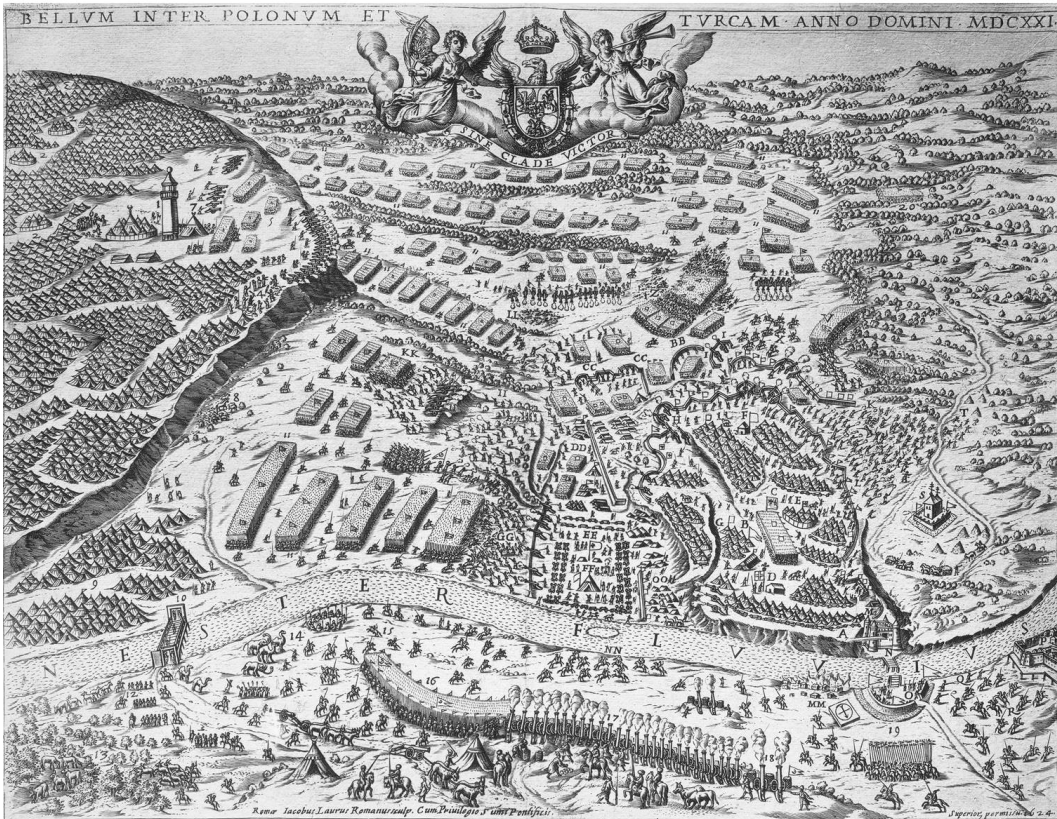
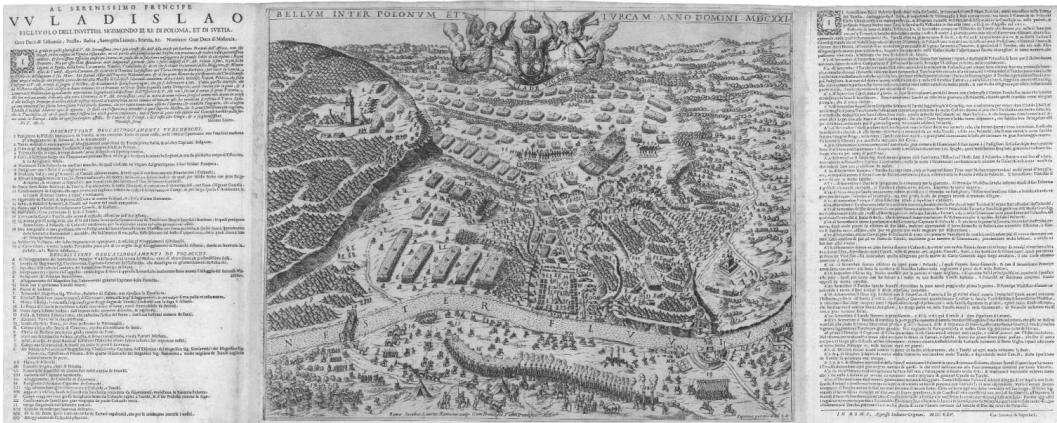
Микола ІЛЬКІВ

**ГРАВЮРА «BELLUM INTER POLONUM ET TURCAM ANNO
DOMINI MDCXXI» – КЛЮЧОВЕ ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ
ПОЛЯ ХОТИНСЬКОЇ БИТВИ 1621 р.
(попереднє повідомлення)**

Традиційно як джерельну основу для реконструкції перебігу Хотинської битви 2 вересня – 9 жовтня 1621 р. дослідники використовують щоденники, хроніки, листування й інші писемні пам'ятки польського, вірменського, німецького, турецького, українського та молдавського походження. Іконографічний матеріал, натомість, довгий час залишався поза увагою науковців або ж використовувався майже виключно для ілюстрування, що пов'язано з низкою об'єктивних та суб'єктивних факторів. Так, на відміну від Хотинської баталії 1673 р., подіям 1621 р. присвячені одиничні зразки гравюр і полотен. Найінформативнішим із них безсумнівно є гравюра

Джакомо Лауро «Bellum inter Polonum et Turcam Anno Domini MDCXXI». Саме її здавна використовують в тематичних публікаціях [5, с. 90, рис. 2; 10, с. 232; 11, с. 243; 16, с. 224-226; 6, с. 95, рис. 60; 12, с. 107, 122, 139 й ін.]. Однак можливості наукових студій були суттєво обмежені відсутністю легенди до численних буквених і цифрових позначень. Це ускладнювало використання гравюри як повноцінного історичного джерела, а також її всебічного вивчення загалом. Все ж, як поодинокі винятки, гравюра з легендою залучалася до мистецтвознавчих студій Єжи Шабловського [17, с. 112-118], а також для локалізації військ Речі Посполитої на полі битви [15]. Частину умовних позначень на основі співставлення з повідомленнями нарративних джерел спробував ідентифікувати Денис Позняков з ДІАЗ «Хотинська фортеця» [9, с. 50-55], а Кароль Лопатецький з Білостоцького університету присвятив свою доповідь відображенню на гравюрі облоги Хотина 1621 р. [14, с. 268].

Гравюру, згідно авторського підпису, виконав Джакомо (Якуб) Лауро – відомий римський майстер-антиквар, роботи якого датуються 1583-1645 рр. Працював над історичними, міфологічними та релігійними темами в техніці мідериту. Відомий завдяки виготовленню планів та видів міст з висоти пташиного польоту, особливо роботі «Antiquae Urbis splendor» у чотирьох книгах із численними зображеннями найвеличніших пам'яток Стародавнього Риму [13]. Вважав за доцільне подавати не максимально достовірний вигляд об'єктів, а доповнювати їх вигаданими художніми елементами з метою демонстрації пишності та величі, викликати подив і захоплення, що користувалося успіхом у мандрівників та паломників. Першу із цих книг Дж. Лауро присвятив Сигізмунду III Вазі та й загалом низка його творів стосуються польської тематики – гравюри, що зображають сенат Польщі, битву під Кірхгольмом 1605 р., перемоги польського короля над московитами. Композиційна побудова та стилістика виконання окремих елементів на мідериті, присвяченому Кірхгольмській битві під Ригою, дуже близька до зображень на гравюрі про Хотинську баталію: шикуння підрозділів, гармати, намети тощо. У цьому конфлікті 1606 р. польсько-литовські війська теж очолював Ян Кароль Ходкевич. Тому виконання гравюри про польсько-турецьку битву 1621 р. саме цим автором виглядає навіть закономірно. Судячи з преамбули та підписів до гравюри, вона готувалася з папським привілеєм, була надрукована у Римі типографом Людовіко Гріньяні у 1625 р. і присвячувалася королевіч Владиславу, який по закінченні бойових дій подорожував Європою, зокрема Нідерландами та Італією. Очевидно, під час виконання гравюри Дж. Лауро використовував польові ескізи учасників подій. Відомо, наприклад, про таку роботу познанського воєводи Яна Остророга [18, с. 114; 15, с. 101] та його племінника Петра Опалінського: «Ми також намалювали форму табору, як він розташовувався над Дністром, який описаний у цьому скрипті: але його не можна було так швидко надрукувати; нащадки, якщо бажають, можуть додати до цих книг готову річ» (*переклад – М. І.*) [3, с. 39]. Дуже ймовірно, що існували й інші зарисовки, які королевіч Владислав узяв із собою в подорож Європою, але щоденник Остророга залишається особливо корисним щодо характеристики змістового наповнення гравюри. План битви на гравюрі виконаний доволі схематично, але, попри надмірно критичне ставлення деяких дослідників, незаперечним є той факт, що автор його прототипу намагався максимально точно відтворити навколишній ландшафт. Спеціальних геодезичних приладів він, мабуть, не використовував, послуговуючись насамперед окомірною зйомкою місцевості, а також метричними даними щодо розташування і планування табору військ Речі Посполитої. Втім компас мав бути відомим. Цікаво, що такого зразка прилад із прямокутним корпусом та круглим лімбом з магнітною стрілкою схематично зображений на гравюрі для орієнтування її за сторонами горизонту (лівіше примостового укріплення у Бразі) [6, с. 95, рис. 60]. Цей «компас», як видається на перший погляд,

Гравюра «Bellum inter Polonum et Turcam Anno Domini MDCXXI» з Ватиканської бібліотеки (вверху) [1] та фото гравюри з Національної бібліотеки Польщі (внизу) [2].

досить неточно вказує на місцевості сторони горизонту. Наприклад, за показами магнітної стрілки, козацький табір розташований східніше польсько-литовського, тоді як насправді – на південь та південний схід. Однак, той же напрям, що на гравюрі, фіксують і писемні джерела: «Гори, які на обоз зі сходу дивляться, / Вкрили запорожці, нам дух піднімають» [7, с. 240].

Очевидно, тут варто враховувати похибку на магнітне схилення, характерне для даної території в 1621 р. [15, с. 109].

На сьогоднішній день збереглося не менше чотирьох відтисків цієї роботи: у Національному музеї в Кракові, у бібліотеці Федеріціана у Фано та два екземпляри у Ватиканській бібліотеці. Завдяки якісному оцифруванню й доступності часто використовується фото гравюри з Національної бібліотеки Польщі (рисунок) [2]. Лист гравюри у Кракові представлений власне схемою поля битви, тоді як у Ватиканській бібліотеці по боках від нього присутні об'ємні текстові пояснення у вигляді преамбули та легенди до умовних позначень (ліворуч) й хроніки подій (праворуч) (рисунок). Навіть поверхневе порівняння краківського та ватиканського листів свідчить, що робота над гравюрою проходила щонайменше у три етапи. По-перше, на мідному листі було злегка накреслено ескіз майбутньої роботи, окремі сюжети якого були зроблені в подальшому зі змінами або й не виконані в кінцевому підсумку взагалі. У місцях таких змін під час роботи чи недопрацювань на обох гравюрах проглядаються слабкі «фантомні» контури окремих піхотинців, вершників, цілих підрозділів, речей тощо. Другий етап полягав у власне гравіруванні пластини. Очевидно, без фінального її чищення, було зроблено перші відтиски, на що вказують часто нечіткі обриси ліній із «вусиками» на документі з Ватиканської бібліотеки. Після цього мала місце коректура зображення, ймовірно, принцом Владиславом чи кимось із його оточення – в будь-якому випадку особою, яка добре орієнтувалася на полі бою під Хотиним і була здатна внести не лише технічні правки-доповнення, а й змістові виправлення. Тому третім етапом роботи над гравюрою стало внесення на пластину таких змін, які вже відображені на краківському відтиску. З огляду на це, між даними листами гравюри існують певні відмінності. Так, до доповнень відносяться: позначення «11» (нанесено в 17 місцях); позначення «НН» та «І» (останнє нанесено двічі); татарське військо над позначенням «20»; схожий на орла знак на прапорі посеред козацького табору; острів на Дністрі навпроти табору запорожців. Виправлення представлене, наприклад, затушовуванням одного із двох позначень «L». У порівнянні з іншими гравюрами того часу, робота Лауро є дуже насиченою та інформативною і тому помилки при виконанні роботи з певним поспіхом є цілком зрозумілими. З іншого боку, внесення правок у початковий варіант свідчить про намагання відтворити поле битви якомога точніше й додатково вказує на вагоме значення твору як історичного джерела. Втім, можна переконатися, що певні відхилення кінцевого варіанту гравюри від першопочаткового задуму все ж таки мали місце. Так, окремі позначення, як видно зі слідів первинного ескізу, було зміщено. Пару слонів, наприклад, планувалося зобразити лівіше – нижче за течією ближче до моста. Крім того, один із підрозділів (очевидно, татарів) лівіше та нижче позначення «20» так і не був вигравіруваний згідно ескізу. Деякі із сюжетів, чітко зображені та виокремлені, не були, натомість, позначені на плані й підписані в легенді. Скажімо, зображення понад десятка осіб, які сидять по колу, з вертикальними списками на лівому березі Дністра (правіше позначення «14») може бути ідентифіковане як нарада татарських старійшин у ніч з 2 на 3 вересня, на якій було прийнято остаточне рішення про вторгнення на територію Речі Посполитої.

Об'ємна текстова частина, яка супроводжує план, написана італійською мовою (за винятком власне підпису латинською мовою на гравюрі). Наскільки відомо, вона не публікувалася й становить особливий інтерес для вивчення поля Хотинської битви. Нижче пропонуємо переклад преамбули й легенди, зроблений на основі однієї гравюри з колекції Апостольської бібліотеки Ватикану [1]⁴.

* * * * *

---

⁴Висловлюю щиро подяку о. Даріушу Гірсу за люб'язну можливість працювати з цим документом із правом його публікації.

**Пресвітлому принцу Владиславу, сину нескореного Сигізмунда III,
короля Польщі та Швеції, Великого князя Литви, Пруссії,
Русі, Жемайтійської Лівонії, Сіверщини⁵ і т. д.,
призначеного Великим князем Московії.**

Вигуки про славетні діяння Вашої Найсвітлішої Високоповажності лунають серед найпотаємніших місць Азії, серед найбільш варварських народів Африки, не те що звучать у близьких кордонах Європи. Це не тому, що на знаменитих берегах Дністра з розсудливістю та доблестю ви мали дуже могутнього ворога та дуже сильну армію, що вкрила землю (так, що єдиний посланець слави великих батьків наповнює цим іноземні королівства), а за те, що були спостерігачами кривавих днів під щасливим покровительством Вашої Високоповажності, зведених до кінця найдобірніших легіонів Єгипту, Сирії, Караманії⁶, Анатолії, Трапезунду, й того [краю], що закінчується між Великою та Малою Азією, Тунісу, Алжиру, Кайруану⁷ та того [краю], де дуже велике панування турків проникло в Барбарію⁸, не кажучи вже про Грецію та острови, що вирізняють її море. Він приборкав цвіт Магометанської імперії, та її великий монарх, і без того злякавшись християнства, схилив шию, з ледве пристойним благанням до Його Величності просив умов миру від войовничого польського народу, що під знаменами Вашої Високоповажності наповнює Дністер кров'ю, трупами просторі поля, які розкинулися по боках. Усю цю кампанію, яка з історичною ілюстрацією буде розповсюджена в гарному обсязі, я дуже прагнув умістити в обмежений простір цього паперу, щоб око могло більше насолоджуватися цим, а читачі історії могли легше дізнатися про розсудливе розташування армії Вашої Високоповажності з місцями, де була здійснена така велика перемога. Тоді я наважився присвятити її рідкісному милосердю Вашої Найсвітлішої Високоповажності, щоб у роботі моє серце не забувало про найбільш войовничого принца нашого віку, і водночас нагадайте його доблесну душу, ворожу до свавілля, що його подвиги заперечує Турок. З невмирущою славою, Пресвітлий Владиславе, погаси полум'я, що так довго мучило Європу; і помстися за образи, які кожна звірська імперія завдає нашому Христу; давайте зрозуміємо на досвіді того жахливого чудовиська, що християнська зброя дорожча за турецьку, і якби не було громадянських війн, то лють боягузів, що вийшли з Кавказу, ніколи б твердо не ступила в Європу. Нехай Бог допоможе всім його думкам, і прикрасить його тріумфами та трофеями для Церкви, і буде найславетнішим.

Його Найсвітлішій Високоповажності
Покірний слуга Джакомо Лауро.

* * * * *

Опис турецьких позицій

1. Шатра того самого імператора турків і видатна червона вежа; при цьому можна було милуватися позиціями поляків та сутичками в сучасних окулярах⁹.
2. Військові намети в різних частинах дуже обширного стану турків перед пашею, а також призначені для інших военачальників.
3. Огляд турецьких позицій, захищених з усіх боків окопами.
4. Насип, звідки скидалися голови та тіла наших [воїнів], позбавлених поховання.

⁵За Деулінським перемир'ям 1618 р. Новгород-Сіверська земля в т. ч. переходила від Московської держави до складу Речі Посполитої. Це стало результатом спроби польського королевича Владислава Вази посісти московський престол. Наприкінці військової кампанії польське військо від розгрому під Москвою врятували українські козаки під проводом Петра Сагайдачного.

⁶Караманія (Караман) – історична область у південній і центральній Анатолії, де з кінця XVI ст. існував однойменний еялет Османської імперії.

⁷Кайруан (з араб. «караван») – одне зі священних мусульманських міст і центр однойменної провінції в сучасному Тунісі. У XVI-XIX ст. регіон входив до складу Османської імперії.

⁸Барбарія (Варварія) – прибережна частина Північної та Північно-Східної Африки, яку з XVI ст. контролювали турки-османи.

⁹Мова йде про збільшувальний оптичний прилад на зразок підзорної труби.

5. Пагорби та підвищене місце, куди виходить імператор уже під прикриттям ворожих легіонів, і захищався найвідбірнішим корпусом армії та артилерією.

6. [Певна] кількість відсічених у сутичках польських голів, за кожен угорську¹⁰ з яких великий Володар платив своїм солдатам.

7. Павільйон, де радилися паші.

8. Глибока долина, де стада та коні напувалися, і в кожній сутичці заохочували козаків [до нападу].

9. Менші стійбища турків, розташовані на узбережжі біля гори, призначені шпигувати за нашими, звідки ворогів переслідували з великою різаниною; були захоплені й пограбовані, після чого їх перенесли на вершину гори.

10. Дуже міцний міст, побудований турками, який закривався на ніч, і споряджений залізними ланцюгами, де стояла ретельна варта.

11. Велика кількість легіонів, які щодня шикувались у полях, щоб наводити страх на наші війська, і розкинулися на широкому просторі, та пізніше знову поверталися до сховищ.

12. Околиці з татарами, і площа, призначена для торгівлі невольниками та проведення іншого торгу.

13. Ліси, пасовиська зі стадами худоби, а також кіннота з рейду по завойованій країні.

14. Поле, куди водили пастися верблюдів та слонів.

15. На цій же рівнині скакали скіфи¹¹ і турки.

16. Тридцять тисяч турецьких коней¹², які були на варті порядку в артилерії.

17. Сорок великих гармат, що з іншого боку річки, не зупиняючись ні на мить, турки вистрілювали з жакливим звуком, що, однак, мало зашкодило полякам; козаки все-таки через свою близькість були в цей час серйозно скривджені.

18. Дві гармати рідкісних розмірів, що небезпечно стріляли по наметах Найсвітлішого Принца Владислава, із сильною шкодою, особливо під час обстрілу сторожі; трапилося, що від удару ядра голову одного з них, що стояв поруч із Пресвітлим Принцом, відірвало від погруддя.

19. Волоські солдати, які намагалися протистояти й атакувати польські позиції.

20. Великий Хан і весь натовп татар трохи більше ніж за милю від стану поляків, звідки набігами вражали Поділля та Русь.

* * * * *

Опис позицій поляків

A. Стан Пресвітлого Принца Владислава, розташований на березі Дністра, оточений високим валом і дуже глибоким ровом.

B. Знамено Прекрасного Пана Ходкевича, Генерального Командувача армії, що позначає табір поляків.

C. Дружина, яка воювала під керівництвом Пресвітлого Принца.

D. Знамено, де було зображено капелюх¹³ – давній знак свободи серед римлян, яке було встановлене перед житлом Пресвітлого Владислава.

E. Шатро Найсвітлішого Принца.

F. Житло Поважного Пана Любомирського, генерального командувача піхотою.

¹⁰Угорська піхота справді брала участь в Хотинській битві на боці Речі Посполитої. Однак, за повідомленням молдавського літописця Мирона Костіна, султан Осман II був готовий давати винагороду в 50 злотих за кожен козацьку голову. Вмотивовані великою платнею, татари виставили перед султанським шатром гори голів – переважно захоплених селян, яких видавали за козаків [8, с. 48]. Тому є підстави вважати, що в даному повідомленні помилково вказано угорських вояків (Ungaro), тоді як насправді це стосувалося запорожців, а на практиці звалось у переважній більшості до українських селян.

¹¹Тобто татари.

¹²Йдеться про вершників.

¹³Очевидно, т. зв. шапка свободи на жердині чи деревці. За традицією, стала символом свободи після вбивства Юлія Цезаря.

- G. Яр, у який кидали мертвих коней.
 H. Ділянка, [яку захищали] литовці¹⁴.
 I. Шанець Поважного Пана Вейгера, палатина Кульма, де відпочивала кавалерія.
 K. Каракаш-Паша з численними яничарами намагається штурмувати табір, і загинув від ураження кулею.
 L. Коли Паша загинув, у кривавому бою почалася велика різанина турків – решта рятується втечею.
 M. Замок у Хотині знаходиться на кам'яній скелі біля ріки, з мостом, який закриває гарнізон.
 N. Міст через ріку Дністер, розмитий і забраний поривом течії.
 O. Рів та вал [у вигляді] півмісяця, які охороняли в'їзд на міст, де стояла достатня кількість піхотинців.
 P. Укріплене місто Жванець вгору [за течією] на березі ріки.
 Q. Дорога до зазначеного міста, якою відбувалося постачання.
 R. Місцевість біля дороги на Кам'янець, що зазнала спустошень скіфів.
 S. Русинська церква¹⁵, оснащена потрібною кількістю піхотинців.
 T. Луки, де польські солдати заготовляли соломі та сіно й були захоплені [у полон] татарами.
 V. Ліси та чагарники, з яких Каракаш-Паша із прихованим військом іноді робив на нас набіги.
 X. Поле, де відбувалися сутички та дуелі між обома сторонами.
 Z. Три польські хоругви Поважного Пана Ходкевича, воєначальника армії: Поважного Пана Сенявського¹⁶, Поважного Пана Зіновича¹⁷, каштеляна полоцького, і чверть допомоги від Поважного Пана Родоміні¹⁸, – багато тисяч турків хоробро посікли на шматки.
 AA. Ділянка, [яку захищали] поляки¹⁹.
 BB. Угорська піхота, оточена окопом.
 CC. Піхота Поважних Панів Денгоффів, шляхетної пари братів.
 DD. Піхота воєначальника Лермонда.
 EE. Табір запорозьких козаків.
 FF. Шатро Сагайдачного, воєначальника козаків.
 GG. Тут точилися запеклі бої між козаками та турками.
 HH. Засідки між лісів, звідки турецька кавалерія на чолі з яничарами дошкуляла польській піхоті.
 II. Велике поле бою, де козаки викрали у турків дві великі гармати, і їхній гарнізон вдався до втечі.
 KK. Великий натовп турків з великим соромом розбитий кількома козаками.
 LL. Кривава розправа над ворожим військом.
 MM. Замок, зруйнований нашими заради безпеки²⁰.
 NN. По той бік ріки часто видно натовпи бродячих татар, які, як там вважали, наводять жах на наших [вояків].
 OO. Позиції козаків-лісовчиків.

* * * * *

Права текстова частина до гравюри подає хроніку подій під Хотином з короткою передмовою від 2 вересня до 12 жовтня з прогалиною 19-24 вересня. Її зміст і такий календар подій дозволяє припустити, що основою для цієї частини роботи став щоденник Матвія Титлевського. На відміну від багатьох інших діаріюшів, він уже був опублікований на той час, зокрема латинською мовою в Неаполі [4].

¹⁴Дослівно – «площа литовців».

¹⁵Сучасна мурована Свято-Миколаївська (Красна) церква [10, с. 239, 240, 335; 15, с. 106].

¹⁶Миколай Сенявський.

¹⁷Точніше, Миколай Зенович.

¹⁸Литовський шляхтич Ян Рудоміна.

¹⁹Дослівно – «площа поляків».

²⁰У с. Брага на Поділлі.

Таким чином, гравюра Джакомо Лауро «Bellum inter Polonum et Turcam Anno Domini MDCXXI», яка має досить швидку і, водночас, кількадесятну історію створення, є важливим джерелом для вивчення Хотинської битви загалом і особливо для дослідження її поля бою. Ця гравюра або ж її прототип лягли в основу двох живописних полотен – як фон для портрету принца Владислава-Сигізмунда Вази на коні (школа Пітера Рубенса), а також батальна картина, яку приписують Себастьяну Вранксу чи Пітеру Снаерсу і помилково пов'язують з облогою Відня 1529 р. або Естергома 1543 р. Гравюра Джакомо Лауро є перспективним об'єктом для наукових студій істориків, археологів, географів та пам'яткознавців, а публікація її легенди принципово збільшує можливості подальших досліджень.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. **Bellum** inter Polonum et Turcam anno Domini MDCXXI. Romae, Iacobus Laurus sculp. 2 f. 1 tav. pieg. 42 cm. I fogli contenenti la descrizione sono uniti a fianco dell'incisione, che misura cm. 40x51. – Bibliotheca Apostolica Vaticana. – Stamp. Barb. P. IX. 47 (int. 63).
2. **Bellum** inter Polonum et Turcam anno Domini MDCXXI. 1 fotografia: odbitka na papierze srebrzono-żelatynowym; 20,2x26,1 cm. – Biblioteka Narodowa w Warszawie. – Sygn. F.120608/IV.
3. **Jana hrabi** z Ostroga Dziennik wyprawy chocimskiej // Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621 / zebra. Z. Pauli. – Kraków: Nakładem i drukiem J. Czecha, 1853. – S. 15-39.
4. **Tytlewski M.** Narratio de praелиis gestis inter Polonum, et Turcam Annis 1620. & 1621. – Neapoli: Ex Typ. Lazari Scorigij, 1622. – 36 p.
5. **Ільків М.** Дарабани, урочище Замчище – археологічна пам'ятка та важливий турецький воєнний об'єкт у Хотинській кампанії 1621 року // 390-річчя Хотинської битви 1621 року. Матер. Міжнар. наук. конф. (Чернівці – Хотин, 22-23 вересня 2011 р.). – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 85-92.
6. **Ільків М. В.** Портативний сонячний годинник із Хотинської фортеці: атрибуція, особливості використання, просторово-часовий контекст. – Чернівці: Технодрук, 2019. – 208 с.
7. **Ковалець Т.** «То wojsko rozłożone tarczą obozowi...» Військо Запорозьке у Хотинській битві 1621 р. за діаріюшем Яна Рудоміни-Дусяцького // Хотин-1621: 400 років пам'яті. – Київ: Ін-т історії України НАН України, 2021. – С. 213-256.
8. **Мойсей А., Моїсей А.** Хотинська битва 1621 року. Ігнороване джерело в українській історіографії // Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. – Чернівці, 2021. – № 2 (30). – С. 44-48.
9. **Позняков Д. В.** Про що розповідає іконографія Хотинської битви 1621 р. XVII століття // Витоки та становлення козацького руху на етнічних землях України. Матер. IV Міжнар. наук. конф., приуроченої до 400-річчя Хотинської битви 1621 р. – Львів: Вид-во Львів. торговельно-економічного ун-ту, 2021. – С. 50-60.
10. **Сас П. М.** Хотинська війна 1621 року. – Київ: Ін-т іст. Укр. НАН України, 2011. – 520 с.
11. **Сас П.** Хотинська війна 1621 року. – Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2012. – 526 с.
12. **Хотин 1621.** Війна і пам'ять. – Чернівці: Технодрук, 2022. – 324 с.
13. **Ashby T.** Un incisore antiquario del Seicento. A. Note intorno alla vita ed opere di Giacomo Lauro // La Bibliofilia. – 1927. – An. XXVIII. – P. 361-373.
14. **Balcerek M.** Ogólnopolska konferencja naukowa «Od Cecory do Chocimia 1620-1621. 400. rocznica zwycięskiej obrony przed armią turecką», Warszawa, 24-25 września 2021 r. // Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym. – 2022. – T. 61 (1). – S. 265-269.
15. **Ільків М.** Локалізація військ Речі Посполитої на полі Хотинської битви 1621 року // Wschód Europy. Studia Humanistyczno-Społeczne. – Lublin, 2022. – Vol. 88, 1. – S. 97-132.
16. **Niedzwiedz J.** Poeta i mapa. Jan Kochanowski a kartografia XVI wieku. – Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2019. – 336 s.
17. **Szablowski J.** Portret konny królewicza Władysława Zygmunta Wazy na Wawelu jako przejaw aktualnych wydarzeń europejskich oraz jego wzory flamandzkie i włoskie // Folia Historiae Artium. – 1979. – T. XV. – S. 89-121.
18. **Tretiak J.** Historia wojny Chocimskiej (1621). – Kraków: Krakowska spółka wydawnicza, 1921. – 214 s.

З М І С Т

ПІДДУБНИЙ Ігор, РОТАР Оксана ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ ТА ЙОГО МІСЦЕ В ІСТОРІЇ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ БУКОВИНИ	5
--	---

ПРИРОДА

СМІРНОВ Назар, СКІЛЬСЬКИЙ Ігор ДО ВИВЧЕННЯ БРАЖНИКОВИХ (SPHINGIDAE) ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	21
НИКИРСА Тетяна ДИНАМІКА ВИЯВЛЕННЯ АДВЕНТИВНИХ ВИДІВ У СКЛАДІ ФЛОРИ ХОТИНСЬКОЇ ВИСОЧИНИ	27
ВОЛУЦА Олена, ЧОРНЕЙ Ілля, ТОКАРЮК Алла, БУДЖАК Василь РАРИТЕТНІ ЕФЕМЕРОЇДНІ ГЕОФІТИ У ПРУТ-ДНІСТЕРСЬКОМУ МЕЖИРІЧЧІ (В МЕЖАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)	31
СКІЛЬСЬКИЙ Ігор, ГОДОВАНЕЦЬ Богдан, БУЧКО Володимир, КЛІТІН Олександр, МЕЛЕЩУК Людмила ПТАХИ ДРАНИЦЬКОГО ОРНІТОЛОГІЧНОГО ЗАКАЗНИКА (ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТЬ)	44

ІСТОРІЯ

ФЕДОРУК Андрій ВІЙСЬКОВЕ СПОРЯДЖЕННЯ, ЕКІПАЖІ ТА БОЙОВЕ ЗАСТОСУВАННЯ СЛОНІВ ПІД ХОТИНОМ У 1621 р.	55
ПІДДУБНИЙ Ігор, ПУЙКЕ Джина РУМУНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ТА ЇЇ ВІРНІ В УМОВАХ ЗМІН 20-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	66
РУСНАК Олександр КАЛЕНДАРНА РЕФОРМА ЄПИСКОПА Г. ХОМИШИНА НА БУКОВИНІ	74
ІЛЬКІВ Микола ГРАВЮРА «BELLUM INTER POLONUM ET TURCAM ANNO DOMINI MDCXXI» – КЛЮЧОВЕ ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ПОЛЯ ХОТИНСЬКОЇ БИТВИ 1621 р. (попереднє повідомлення)	78
ПЕЛЕХ Оксана ХРОНІКА ЖИТТЯ КРАЮ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «БУКОВИНА» (1885-1918)	86
ГЛІБІЩУК Микола АЛОІС ЛЕБУТОН ТА НІМЕЦЬКА ГРОМАДА БУКОВИНИ У ПЕРШІ ПІСЛЯВОЄННІ РОКИ	102
МІНАЄВА Тетяна, МІНАЄВ Андрій ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО В ТАБОРІ ДЛЯ ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ ФРАЙШТАДТ (АВСТРО-УГОРЩИНА) В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	110

ПІДДУБНИЙ Ігор

- ПОСТАТЬ ВІЛЬГЕЛЬМА ГАБСБУРГА НА СТОРІНКАХ ЩОДЕННИКА
МИРОНА КОРДУБИ 114

АРХЕОЛОГІЯ**КАЛІНІЧЕНКО Віталій, ПИВОВАРОВ Сергій**

- ДО ПРОБЛЕМИ ХРОНОЛОГІЇ РІДКІВЕЦЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО КОМПЛЕКСУ
У ВЕРХНЬОМУ ПОПРУТТІ 121

ІЛЬКІВ Микола, ШЕВЧУК Борис

- КРЕМ'ЯНІ ВІСТРЯ З МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ МОШАНЕЦЬ (ДЖІЯ І) НА
ПРАВОБЕРЕЖЖІ СЕРЕДНЬОГО ДНІСТРА 131

РОТАР Оксана, ІЛЬКІВ Микола

- ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ ДО АРХЕОЛОГІЧНОЇ КАРТИ м. ЧЕРНІВЦІ
З ФОНДІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ 138

ІЛЬКІВ Микола

- МЕТАЛЕВА ГЕРАЛЬДИЧНА НАКЛАДКА В ЕКСПОЗИЦІЇ
ЧЕРНІВЕЦЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ:
ІДЕНТИФІКАЦІЯ ДАВНЬОЇ ЗНАХІДКИ 143

НАРОДОЗНАВСТВО**УНГУРЯН Марія**

- НАРОДНІ ІГРАШКИ ТА ІГРИ БУКОВИНСЬКИХ ДІТЕЙ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст. 149

МИКИТЮК Оксана, НИКИРСА Тетяна, МИХАЙЛИШИНА Галина

- ДО ПИТАННЯ ДОСТУПНОСТІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ГЕОРГІЯ ГАРАСА 154

ЛІТЕРАТУРА ТА МИСТЕЦТВО**ВОЗНЮК Володимир**

- РОДИНА У ЩОДЕННИКОВИХ НОТАТКАХ ПИСЬМЕННИЦІ
ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ 1883-1891 РОКІВ 163

ІЛЬКІВ Марія

- ІКОНА «ВИГНАННЯ АДАМА І ЄВИ З РАЮ. СТРАШНИЙ СУД» З УСТЬ-ПУТИЛИ
НА БУКОВИНІ 176

МИКОСЯНЧИК Юлія

- ЗАПОВІТ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ 189

ДАНИЛЕВИЧ Алла

- ПОДІЇ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ 193

КОЛОДІЙ Леся

- ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ – БОЙОВИЙ ОФІЦЕР АВСТРІЙСЬКОГО ВІЙСЬКА.
ЛІТЕРАТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЬОГО ПЕРІОДУ 200

МУЗЕЙНА СПРАВА

НИКИРСА Тетяна МАЙСТЕРНЯ ПРИРОДИ	217
БОДНАРЮК Микола ОПРИШЕНСЬКИЙ МУЗЕЙ АРХЕОЛОГІЇ ТА ЕТНОГРАФІЇ ІМЕНІ МАКСИМІЛІАНА ГАКМАНА – ХРАМ ЛЮДСЬКОЇ ПАМ'ЯТІ	221

ПЕРСОНАЛІЇ

КОРЖИК Віталій ВИЗНАЧНИЙ КРАЄЗНАВЕЦЬ БУКОВИНИ ЕДУАРД ФІШЕР (EDUARD FISCHER)	227
П'ЯТНИЧУК Тарас ДІЯЛЬНІСТЬ ДМИТРА ДОРОШЕНКА НА БУКОВИНІ В 1917 р.	243
РОТАР Оксана ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ПАМ'ЯТОК БУКОВИНИ В. М. ВОЙНАРОВСЬКИМ У ПЕРІОД РОБОТИ В ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ ОБЛАСНОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ	253
ПИВОВАРОВ Сергій ЮВІЛЕЙ АРХЕОЛОГА І ПАТРІОТА (ДО 70-РІЧЧЯ ЛЮБОМИРА ПАВЛОВИЧА МИХАЙЛИНИ)	258
ДРАГОМИРЕЦЬКА Оксана ДО 95-х РОКОВИН ХУДОЖНИКА ЄВГЕНА МАКСИМОВИЧА	264
ПОНЮК Наталя ЯРОСЛАВ ПАЛАДІЙ. З ЛЮБОВ'Ю ДО УКРАЇНИ	267
УНГУРЯН Марія МИКОЛА ДЖУРЯК – БОРЕЦЬ, ДОСЛІДНИК, МЕЦЕНАТ	272
АНДРОНИЧУК Валентина МАЛОВІДОМА МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА АВГУСТИ КОХАНОВСЬКОЇ У ФОНДАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ	282
РОТАР Оксана, ДРАГОМИРЕЦЬКА Оксана ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ПЕРІОД У ДІЯЛЬНОСТІ ОСИПА МАКОВЕЯ – НАТХНЕННИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ БУКОВИНИ	290

КОРОТКІ ПОВІДОМЛЕННЯ

СМІРНОВ Назар САТИР ЗАЛІЗНИЙ, <i>HIPPARCHIA STATILINUS</i> (LEPIDOPTERA: NYMPHALIDAE), У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ	295
КОРЖИК Віталій ДО ПИТАННЯ МУЗЕЄФІКАЦІЇ БУКОВИНИ	297

ПАРАНЮК Яніна

ПАМ'ЯТНІ НАПИСИ У ВИДАННЯХ «КОБЗАРЯ» Т. Г. ШЕВЧЕНКА В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД	299
--	-----

ТАРНОВЕЦЬКИЙ Валентин

МОНЕТА, ПРИСВЯЧЕНА ВЕЛИКОМУ ПОДВИГУ ВЕЛИКОЇ ЛЮДИНИ	301
--	-----

ХРОНІКА**БЕЗУШКО Георгій**

МАКСИМІЛІАН ГАКМАН: ВТРАЧЕНЕ КОРИННЯ В ЧАСІ	303
---	-----

ДРАГОМИРЕЦЬКА Оксана

ВЕЛЕТУ ДУХА І СЕРЦЯ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ... ..	305
---	-----

ДРАГОМИРЕЦЬКА Оксана

ПАМ'ЯТІ БОРИСА ТИМОЩУКА ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ... ..	306
---	-----

ІЛЬКІВ Марія

«БУКОВИНСЬКИЙ РЕМБРАНДТ»	308
--------------------------------	-----

ДРАГОМИРЕЦЬКА Оксана

ІВАН БАЖАНСЬКИЙ: ПОРТРЕТ НА ТЛІ ЕПОХИ	309
---	-----

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	312
------------------------------------	------------

Наукове видання

**Музейний щорічник
Чернівецького обласного краєзнавчого музею**

Випуск 6-8 (2021-2023)

Редактор І. В. Скільський
Технічний редактор І. В. Скільський
Дизайн обкладинки А. В. Федорука, О. П. Колеснікової
Підготовка до друку В. М. Дворського

Підписано до друку 01.05.2023. Формат 70×100/16.
Папір офсетний. Гарнітура Arial Narrow. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 25,80. Тираж 100 прим. Зам. 230572.

Видавець ТОВ «Друк Арт»
58018 Чернівці, вул. Маловокзальна, 2Д, т. 585-432
Ліцензія про державну реєстрацію ДК № 2741 від 15.01.2007 р.
Виготовлювач ФОП Варвус В. В.

